

zaměstnanými a zaměstnavateli. Z toho vznikly *podnikatelské formy rázu konstitučního*, kde zřízencům a dělníkům dostává se zastoupení ve vedení podniků a účastenství na vytěženém zisku. Takové pokusy staly se ve Velké Británii (i jinde) v t. zv. „*trade alliances*“.

T. zv. *konstituční podniky*, u kterých podnikový provoz je řízen sice podnikatelem, ale jeho jednání však podléhá schválení a kontrole zaměstnaných dělníků a úředníků (podle analogie konstitučně ovládaných zemí), nerozšířily se značněji, ačkoli původci jejich si od nich mnoho slibovali.

28. O hodnotě a ceně [zvláště jak se jimi upravuje podnikání i jak veřejné moci na ně působí].

Soukromé podniky téměř napořád a veřejné dosti často odhodlávají se ukojovati cizí potřeby *nikoli, aby* uvědoměle snad *plnily jisté sociální úkoly*, nýbrž *chtějí se tím domoci lepšího vlastního ukojování. V cizích službách snaží se pro sebe co nejvíce vytěžiti.* Bývají tedy podniky k své funkci sociální vábeny vyhlídkou na vlastní hmotné výhody a jakkoli plní určité společenské poslání, přece pro ně samy ukojování cizích potřeb jest *pravidelně jen zisknou spekulací.*

Pro jednotlivce nebo pro jejich skupiny — (totiž pro různá kolektivní hospodářství) — bývá nyní již skoro veskrze s patrnou výhodou, když svými zvláštními schopnostmi a podle míry svých hmotných prostředků věnují se pouze *určité vybranému omezenému zaměstnání* (provozu), v kterém vynikají proti ostatním. Když takoví speciální provozovatelé dovedou výhodněji ukojovati jisté (cizí) potřeby (když nabízejí za lepší podmínky jisté zboží nebo lepší služby vykonávají) než ostatní, domohou se *výměnou* za tyto své *specifické úkoje* lepšího celkového zaopatření, než kdyby se rozptylovali shledáváním všech různých státek pro svou spotřebu vlastní a kdyby sami si obstarávali chtěli a musili všechny výkony a služby nutné pro ukojení svých potřeb.

Toto ziskné ukojování cizích potřeb sjednotilo již lidstvo *k všeobecné vzájemné pomoci, k náležitému třídění schopností, jakož i k lepšímu využitkování a výběru sil a schopností.*

Tedy účelnou součinností — nikoli snad zcela uvědoměle spřádanou, nýbrž ve vzájemném usilování o nejlepší hmotný prospěch vlastní — dospělo se k lepšímu ukojování všeobecnému, nežli kdyby se každý pro všecky své potřeby vlastní namáhal jen vlastními silami a zdroji a kdyby se oddával zaměstnáním, pro které se mu vhodných prostředků nebo schopností nedostává, nebo pro které po případě je *toliko méně zručný než ve svém zvláštním (odborném) provozování.* Zisky nabývané výměnou specifických úkojných prostředků jsou pak pobídkou, aby různé podniky se věnovaly vzájemné hmotné pomoci a sjednocují jednotlivé provozy tak, že se vytvořuje a stále udržuje *všeobecné hmotné společenství* k ukojování nejrozmanitějších lidských potřeb v takové všestranné plnosti a poměrné dokonalosti, k jaké se v soběstačných domácnostech nedalo dospěti.

Zisků nabývá se při podnikatelském provozování a obstarávání cizích potřeb *rozdílem cen.* Podnikatelé za cizí úkoje (za poskytované

statky nebo za prokázané služby), které všeobecně nabízejí, hledí docílití vyšších cen (celkových) nad ty ceny statků i lidských služeb, kterých bylo jim nutno při provozu se vzdáti. Musí se jisté ceny obětovati, jistých statků a služeb nutno oželeti; jisté hodnoty dlužno vynaložiti (při provozování určitého podniku). Jest tedy *jistý provozovací náklad*, t. j. *určité ceny se obětují* za tím účelem, aby se za ně jisté úkoje cizích potřeb mohly poskytnouti.

Ceny za cizí ukojení podnikatelem požadované a *pravidelně také vyzískané bývají podstatně vyšší* nežli ceny podnikatelem oželené, nežli *ceny nákladové*. Rozdíl mezi *cenami úkojů* a jejich *náklady* (cenami obětovanými) jest tedy *ziskem*, který připadá podnikateli za jeho *sociální funkci*, že *dovedl výhodně opatřiti cizí potřeby*. Zisk ten jistou *pravděpodobností* skutečně se dostavuje; neboť jen tak bývají podnikatelé *v dostatečné míře* ke své sociální funkci vábeni a poutáni, když jim výtěžek pravidelně hradí nejen nutné náklady, nýbrž kromě toho když jim přivádí náležité prostředky k vlastnímu přiměřenému živobytí.

Tedy ceny, kterých podnikatel se musí zříci při obstarávání cizích úkojů, zovou se *nákladem provozním nebo těžebním*. [Když se jedná o podnikatelskou výrobu, zoveme je *náklady výrobními*. Často se mluvívalo skoro jen o „*výrobních* nákladech“, kde bylo dlužno mluvit o nákladech *provozních*, jelikož výroba jest pouze, jak už to bylo dotvrzeno, omezenou částí z nejrozmanitějších činností a povolání podnikatelských]. — Náklady provozní (oželené ceny) vyskytují se ovšem také při podnicích nezištných ať veřejných či soukromých a jest nutno nákladů těch dbáti také při nezištném nebo ztrátovém podnikání, když potřebující dávají za poskytnuté úkoje úhradu jen částečnou nebo když ty úkoje se poskytují snad úplně zdarma jako statky volné. [O úhradě takových provozních nákladů jedná se ve vědě finanční.]

Z velikosti a ze vzájemných vztahů různých cen se pak vysvětluje, jaké míry všelikých úkojů (statků a lidských služeb) dostává se pro potřeby jednotlivých příslušníků v určitých společenských skupinách. Ceny a jejich vzájemná velikost rozhodují o podílech, kterých se dostává formou „*důchodů*“ jak individuálním tak kolektivním hospodářstvím na ukojování jejich vlastních potřeb. Každá domácnost (či každé hospodářství) dodává ve společenské součinnosti pro společenskou spotřebu určité kvantum svých specifických úkojů (věcí a služeb), za které dostává navzájem jiné prostředky (ceny). Na to arci domácnost ta obětovala (vynaložila) zase jisté ceny (náklady). Rozdíly cen, kterých jisté hospodářství dodáváním svých specifických úkojů ze svého provozu výměnou za jiné úkoje (nebo za určité ceny) nabývá a k tomu připočtené ceny úkojů, které si ještě to hospodářství samo pro sebe obstaralo, jsou určitou sumou cenovou, kterou zoveme *důchodem*. Z tohoto vymezení důchodu je zřetelno, kterak ceny a důchody navzájem spolu souvisejí a že se jejich *velikostní poměry* navzájem podmiňují. [Ceny a důchody jsou tedy spolu funkcionálně spjaty; jaké funkce ty jsou a zdali lze pro ně naléztí mathematický výraz, se tím ovšem nikterak blíže ještě neurčuje.]

Ceny jsou *koantitativně* vymezenými veličinami, kterými se určuje *společenská* váha či platnost určitého úkojového prostředku, ať si je je to *hmotný* či *poměrový statek* či *lidský výkon*. *Společensky uznávaná platnost* úkojových prostředků zve se *společenskou hodnotou*, která se odměruje *cenou*. Cena jako (společenská) míra hodnot je tedy sama společenskou hodnotou, která v jistém lidském společenství se ustaluje a uznává všeobecně. Pro jednotlivce se její význam velice *různí podle velikosti důchodu* (hodnota individuální). [Podle cenového součtu, kterým jisté hospodářství vládne, jest jednotlivá cena velmi nestejným zlomkem (podílem důchodovým). Na př. 100 frs. pro chudé hospodářství s ročním důchodem 1000 frs. jest $\frac{1}{10}$ tohoto důchodu, kdežto pro boháče s důchodem 1 mil. frs. je 100 frs. pouhou $\frac{1}{10.000}$ důchodu.] — Cenami by mohly býti jakékoli oblíbené a v lidských společnostech všeobecně uznávané statky nebo služby. Nyní nejobecnější jsou *ceny peněžité*. Penězi mohou býti buď statky hmotné látkové hodnoty (peníze kovové), nebo *mocenské* vztahy společenské, peníze bez látkové hodnoty (peníze autoritativní, peníze kreditní, zárově atd.). Ceny jiné nepeněžité, které jsou dávány na př. různými prostředky k živobytí (ceny naturální) dříve napořád běžné, pokud byla rozšířena soběstačná hospodářství, jsou už jen řídkými přežitky minulosti.

Cenami udávají se hodnoty jak statků hmotných i nehmotných, odhadují se jimi služby hmotné i nehmotné. Lidským rozmanitým *zaměstnáním*, která nesměřují a nezabývají se hmotným ukojováním, *jakmile se společensky uznávají*, vyhražuje se zároveň účast na společensky nabývaných úkojích (na př. podnikatelskými sociálně zařízenými provozy získávaných). Proto t. zv. liberální povolání, zřízení veřejných moci a jiné třídy i skupiny společenské nezabývající se hmotným ukojováním dostávají přece důchody *ze společensky nabytých hmotných prostředků*. Jejich důchody tedy mají patrný vliv na ceny všech hmotných úkojů, protože na těch úkojích mají podíl.

Podle právních řádů v našich společnostech (evropské vyvinuté civilisace) dnes již převážná část lidí postrádá provozních (vlastních nebo cizích) prostředků, aby mohli býti samostatnými podnikateli, ani nemá svých vlastních dostatečných vyživovacích zdrojů. Těmto lidem nezbyvá, než aby svou vlastní prací buď svalovou nebo duševní hledali výživu *ve službách cizích*. Vyměňují své osobní výkony za důchody *mezdní*, *za služné* nebo *za honoráře* jim poskytované buď od podnikatelů nebo od veřejných hospodářství (nebo od soukromých zámožnějších domácností). Služné, honoráře a mzdy zrovna tak mají podstatný vliv na všechny ceny, ale týmiž cenami zároveň se také určuje míra životních prostředků pro všechny nejčtetnější lidi, kteří samostatně nepodnikají a jsou na mezdni a jim podobné důchody v cizích službách odkázáni.

Tedy v cenách jednotlivých určitých statků a služeb se vyjadřují nejen *jejich zvláštní ceny nákladové* a výtěžky různých podnikatelů, které zase souvisejí s důchody kapitalistickými, nýbrž zároveň na ně účinkují také ceny *ostatních statků i výkonů*, jež jakkoli přímo nebo nepřímo souvisejí s podnikatelskými provozy. Konečně všechny ceny

aspoň tak souvisejí navzájem, že jednotliví poživatelé důchodů svou společenskou váhou usilují o nabytí úkojných prostředků a nabízejí za ně různé věci (jich ceny) výměnou.

Vzájemnou spojitostí cen a všelikých důchodů podmiňují se *funkcionální vzájemné vztahy* mezi rozličnými cenami hmotných i poměrových statků i lidských výkonů (služeb), které však nelze vždy do podrobností ani stopovati. Jisto jest, že jak důchody se obražejí v cenách, tak i rozličné ceny mění vzájemné velikostní vztahy mezi důchody. Nebude lze rozuměti cenám bez náležitého zřetele k důchodům ani důchody nelze samostatně vysvětlovati bez pochopení cen. Než i jednotlivé ceny mezi sebou i důchody vzájemně spolu mnohými vztahy souvisejí.

Ceny musí ovšem býti hodnotami všeobecně srozumitelnými a společensky uznávanými. Hodnoty společenské však se různí úplně a podstatně od hodnot individuálních. Společenská hodnota v určité době na určitém místě *se dá změřiti* dosti spolehlivě určitou cenou, kdežto individuální hodnota se různí pro každého jednotlivce podle povahy a naléhavosti (intensity) jeho potřeb i podle velikosti jeho důchodu. Ceny tedy nijak neudávají *hodnot individuálních*, které se od cen mohou úplně odchylovati. [Hodnota společenská určité velikosti (ceny) mívá pro jednotlivce úplně odehlnou velikost, ba v jisté společnosti nepochybná hodnota může býti někomu zcela lhostejnou (rovnati se nicce) nebo jest pro jeho vlastní potřeby až překážkou neb újmou, bývá negativní.] Různé *individuální hodnoty* nemají o sobě rozhodujícího účinku *pro národohospodářské styky*, ani z nich jednotlivých nedá se pravidelně určití *cena* jistého úkojného prostředku.*)

*) Různosti individuálních hodnot nejlépe vynikají při podnikatelském provozu (který je nejdůležitějším základem pro tvoření cen). Podnikatel svým úplně specifikovaným provozem dodává obecnstvu veliká množství stejnorodých úkojů (zboží nebo služeb), kterým *pro své vlastní užiti nebo pro své účely* nemůže přiznávatí skoro žádné hodnoty. Kdyby podnikatel na př. svého zboží (na trhu nebo jinak nabízeného) nemohl odbyti, nemělo by pro něho hodnoty, ba mohlo by pro něho nabýti až i významu negativního, jelikož by na odstranění neb zničení jeho musil věnovati ještě určitý náklad. *Zboží obecnstvem naprosto odmítané bylo by podnikateli nákladnou přítěží.*

Ze jednotlivé statky *nepopíratelné hodnoty sociální* (ceny) mohou míti *individuální hodnoty negativní*, proto lze shledati mnoho závažných dokladů: všeliké průmyslové odpadky jsou pro vyrabitele obtíží, kdežto v jiných průmyslech se jich může s prospěchem užiti. — Lidské a jiné živočišné výkaly jsou značnou závadou pro obyvatele měst, nemajících pořádné kanalisace; přece zároveň jsou značnými hodnotami pro zemědělce jako vydatné hnojivo, atd. Každé neprodejné nebo neodbytné zboží jest podnikateli *negativní hodnotou*.

Proti podnikatelům, kterým specifické úkoje jimi dodávané nejsou žádnou *individuální hodnotou*, přikládají jednotliví odběratelé týmž úkojům velice rozmanité hodnoty podle toho, jak jim naléhavé potřeby do které míry ukojují a jaký zlomek svého důchodu na to dáti musí. Chléb ve velkém množství pečený nemá pro samého pekaře jistě nijaké *individuální hodnoty*, neboť kdyby byl naprosto neodbytný, působil by mu jen trapné i nákladné rozpaky. Pro různé spotřebitele má však chléb hodnoty velmi nesterpné velikosti: pro lidi *zámožné*, pravidelně syté, má chléb individuální hodnotu nepatrnou, kdežto pro *chudé* hladovící lidi jest hodnota jeho veliká, závisíl od něho po případě dostatečná síla, ano i život hladovícího. Jsou tedy individuální hodnoty každého úkoje, podnikatelem dodávaného, velmi různé a podle naléhavosti potřeb proměnlivé; mohou býti až i negativní (za jistých okolností pro podnikatele), mohou však nabýti výše velmi značné, když jimi jednotlivci se skrovnými důchody musí ukojovati potřeby naléhavé nebo nezbytné.

Na jaké výši se hodnota určitého úkoje pro jisté místo v určité době v některém společenském svazku ustálí, to závisí od složitých podmínek sociálního rázu: od naléhavosti *celkových společenských* potřeb, jakož i od pohotových prostředků k jich ukojování v daném sociálním prostředí, i jak se prostředky ty mezi jednotlivé členy společnosti rozdělují (jaké jsou jejich *důchody*). Jsou tedy ceny podmíněny sociálními potřebami, možnostmi jejich ukojování a vzájemnými kvantitativními vztahy důchodů.

Jest jisté, že individuálně vytvořené úsudky o velikosti některé hodnoty mají sice určitý vliv na konečný sociální výraz hodnot v ceně, ale z velikosti kterékoli *individuální hodnoty o sobě* nedovedeme přece vysvětliti určitě ustálenou výši *společenské hodnoty (ceny)*. A právě o vysvětlení *velikosti* ustálených cen se především jedná. Když individuální hodnota jistého zboží pro někoho (na př. pro podnikatele) jest rovna nule (0), ano, když může býti i záporná ($-a$), když pak pro některého z odběratelů tato hodnota rovná se $+a_1$, pro jiného $+a_2$, pro třetího $+a_3$, atd., bylo by zbytečno, ano nemožno vyšetřovati, jakou veličinou může býti pro různé jednotlivé odběratele. V národním hospodářství může se nejvýše o to jednati, proč hodnota ta se 1. *pro jistý sociální kruh*, 2. *v určitém místě* a 3. *pro danou dobu* ustaluje dosti *pevnou veličinou cenovou* (nyní po výtce veličinou peněžitou).

To vysvětlení však nemohou nikterak podati úvahy *pouhé individuální psychologie* o naléhavosti potřeb jednotlivcových, nýbrž jediné lze pochopiti a vykládati výšku cen ze vzájemných sociálních vztahů potřeb v celém *určitém společenském svazku* i ze všelikých možností jejich vzájemného úkoje za určitých poměrů a ze *zřízení společenských* platných *v dané době* a na *daném místě*. Při tom o cenách rozhodují zároveň důchody i jejich vzájemné poměry a velikosti, jakož i naopak ceny určují velikost důchodů.

Proto nikoho nemůže překvapovati, že některé značné hodnoty společenské nic neváží pro jednotlivce, kdežto zase vysoké hodnoty individuální společensky se zneuznávají. Pro asketu nebo filosofa (neb i pro několikanásobné milionáře) — jsou všeliké vzácné hodnoty společenské nicotnostmi — (ba horlivecům někdy třebas i pohoršením). Naopak ve mnohých lidských společnostech i samo živobytí jednotlivcovo za velmi málo se cení. [Životy chudiny mroucí hlady a týrané *zbytečnou* někdy a vysilující prací za současného přepychu neb i nerozumného plýtvání důležitými úkojnými prostředky panujících a rozhodujících zámožných tříd.]

Určitým složením a společenským přesvědčením jednotlivých lidských skupin rozhoduje se o společenské hodnotě a na základě tom se vytvářejí společensky ustálené úsudky o její míře cenou. Pro ceny *nej*sou tedy nikterak *směrodatny potřeby jednotlivcovy* a jeho vlastní přesvědčení o jich naléhavosti. Naopak samo přesvědčení jednotlivcovo o vlastních potřebách — jak už k tomu bylo poukázáno — podléhá napořád názorům společenským; možnost a míra ukojování potřeb jednotlivcových nyní je velice odvislá od rozmanitých společenských (zejména také veřejných) styků. Nejlepším dokladem a příkladem, jaký vliv na ceny vedle veřejných mocí mají

také společenské názory a přesvědčení, jest moda se svými neúprosnými příkazy pro jednotlivce, podobně jisté společenské zvyky a náhledy o slušnosti. Co moda nebo společenský mrav vyžaduje, nabývá zvláštní ceny, kdežto co z mody vyšlo, ceny pozbývá, ačkoli by jinak k ukojení individuálních potřeb stejně dobře (někdy snad i lépe) postačilo. [Oděv, který není podle mody, může člověka lépe šatiti než modní obleky všelijak přepjaté, ale cena nemodního dobrého takového odění přece jest mnohem nižší nežli cena šatu modního].

Rovněž tak i jiná přesvědčení společenská rozhodují o hodnotě (také o individuální výši její). Pověřecné společnosti dovedou dodati značné hodnoty věcem, které by rozumná úvaha shledala naprosto nicotnými. Vysmíváme se sice dnes talismanům nebo jiným dřívějším zázračným prostředkům, odmítáme zaříkávání, kouzla i čary, které kdysi se velmi cenily. Ale jednak podobné hodnoty naprosto ještě ani z našich společností nevymizely (na př. dokazují to různé moderní věštby, vykládání karet, spiritistická vidění, různé kulturní obchody atd., kteréžto živnosti jsou dosud dosti výnosny), — jednak vyskytly se velmi četné nové hodnoty, založené na podobné početilé důvěřivosti davů. Ano věci přímo škodlivé nabývají značné ceny, podařili se určité skupiny lidské přesvědčiti, že jsou vhodné pro jisté úkoje. Tak prodávají se za drahé peníze prostředky léčebné nebo krásličí, nebo určené pro jiné předstírané účely, které mají skutečnou hodnotu velmi nepatrnou nebo vůbec nijakou, nebo jimiž se dociluje zrovna opačných účinků, nežli pro které se doporučují (vlíravou reklamou), jakmile se nějakým způsobem důvěra v prostředky ty upevnila a rozšířila. Jak velmi se hodnoty měnívaly různými náboženskými názory nebo jiným společenským přesvědčením, o tom hojnost dokladů podávají lidské dějiny. [Na př. různé kulturní hodnoty v církevních společnostech.]

Hodnota *nebývá* nikterak určována *užitkem* ani jeho velikostí, jelikož samo společenské ukojování potřeb *nebývá* nezbytně užitečným. Bylo již častěji vytčeno, že věci patrně škodlivé nebo věci k poškození jednotlivců užívané mají nepopíratelnou hodnotu (látky ničivé, jedy na otrávení lidí, nebo prostředky podporující různé náruživosti, nebo úkoje škodlivé zdraví i jinému zdaru lidskému mohou míti velkou společenskou hodnotu, vyměňují se totiž za značné ceny). Podobně prostředky mravně závadné nebo neřestné, ubližující jak požívatelům tak i jiným lidem, mohou se vysoce ceniti (na př. prostituční zařízení a příležitosti, krémy, herny, přechovávačské úkryty, všelike surové a různé jinak pochybné zábavy atd.). — Ano mohou se státi hodnotami a platí se značnými cenami také věci a jednání, které by nikdy kupní ceny neměly míti, jak toho bývá dokladem prodejné politické, náboženské i národní přesvědčení, zjištěné zneužívání veřejné moci, úplatný tisk, úplatná veřejná moc, různá protekce za úplatu atd. — Všechny úkojné prostředky potřeb, které lidské společnosti k ukojení připouštějí, ať *jest to s užitkem čili nic*, mohou tedy nabývati hodnoty a bývají také ceněny. Cena jejich, i když spočívá na užitku jakémkoli, není jisté úměrna s užitkem tím.

Poměr jednotlivých hodnot vytváří se v nynějších dobách vedle jiných sociálních příčin hlavně ze *zjištěného provozování a z výdělečných*

příležitostí podnikatelských jakož i ze *zasahování a z činnosti veřejných mocí*. Pravidelně ceny úkojů a provozní náklady podnikatelské jeví snahu navzájem se k sobě přizpůsobovati. Jestliže však podniky nemusi sledovati cíle ziskové, nebo kde tyto cíle jsou omezeny, protože úhrada jejich provozu se dostává z prostředků bráných mimo provoz, tam ovšem ceny mohou se stanoviti libovolně a neodvisle od provozních nákladů i od cen ostatních. Tak jest tomu při podnicích veřejných, které jsou bez soutěže s jinými podniky ať soukromými ať veřejnými. Tu mohou ceny býti určovány veřejnou vůlí a mohou býti jejich úkoje po případě poskytovány jako statky volné (bez jakékoli úhrady nákladové) nebo za jakékoli ceny jiné, libovolně určované až do výše, která se jeví silným zdaněním (v daňových monopolech).

[Pro veřejné podniky možna jsou tedy velmi různá ustanovení cenová, která se dají rozlídití v tyto skupiny asi: 1. *statky volné*, zadarmo dodávané, 2. *poplatky*, nedosahující nákladů provozních, 3. *pouhá úhrada provozních cen*, 4. *ceny přiměřené mírnému zisku podnikatelskému*, a konečně 5. *ceny daňových monopolů*, vypočtené tak, aby se jimi spotřebitelé podrobovali patrné značnější dani spotřební.]

[Také podniky soukromé mohly by stejným způsobem jako veřejná hospodářství upravovali ceny svých nabízených úkojů. Za některých řídkých příležitostí podobně i činí na př.: podniky soukromých spolků, obstarávajících potřeby veřejného rázu (spolky okrašlovací, vzdělávací, umělecké, výchovné, humanitní, soukromá nadání a věnování k účelům všeužitečným). Rovněž tak i podniky jednotlivců, kteří se dobrovolně jakéhokoli zisku zřikají při bezúplatném věnování jistého jmění nebo podniku potřebám všeobecného užívání, jako soukromé sady veřejnosti přístupné, umělecké sbírky, galerie i všeliké jiné okázalosti bohatých jednotlivců, obecnstvu zdarma otevřené.]

Z vyložených skutečností plynou již určité důsledky pro výklad cen. Ceny se ustalují tak, aby podnikům, pokud k společenskému zaopatření úkojů jsou nutny, konkurence byla umožněna, t. j. aby nejen byly jim hrazeny všechny v provozu vynaložené (obětované) ceny, nýbrž aby nad to pro nejdůležitější a rozhodující podnikatele zbýval konečný výtěžek nebo zisk. Přebytek ziskový odměňuje jak *vlastní namáhání podnikatelů*, tak i jejich *organisačtorskou funkci*, i konečně dává náhradu za četná *nebezpečí možných ztrát*. Ceny totiž nelze vždy podnikům prosaditi podle přinesených obětí či provozovacích nákladů, nýbrž ceny určují se po mnohých společenských zápasech podle toho, s jakou naléhavostí se všechny potřeby navzájem dovedou uplatnití proti poskytovanému množství úkojných prostředků. Přílišná náhodná hojnost prostředků úkojných proti společensky méně naléhavým potřebám ceny stlačuje, jako zase úsilná naléhavost přípustných nebo společensky vymáhaných potřeb při menší hojnosti prostředků působí na zvyšování cen. Mluvíme tu o „*nabídce*“ na jedné a o „*poptávce*“ na druhé straně. Říká se tedy, že ceny (a hodnoty společenské vůbec) bývají na konec upravovány *společenskou nabídkou a společenskou poptávkou*.

Pojmy společenské *poptávky* a společenské *nabídky* jsou však velmi složitými, při tom neurčitými, pružnými a jsou kromě toho *navzájem od sebe odvislé*.

Poptávkou jsou všechny potřeby (podle okamžitě dané společenské situace), které vlastního úkoje se domáhají a *účinně se ho domoci dovedou*. *Sebe naléhavější potřeby* lidské (mezi nimi po případě i nezbytně existenční potřeby pro některé jednotlivce) *nejsou však vždy účinnou poptávkou*, když potřebující nemají náležitých důchodů, aby se domohli jejich úkoje, když *na straně potřebujících není dostatečně kupní síly nebo nabývací moci*.

Proti *poptávce* rozumí se *nabídkou* množství zboží nebo práce (neboť i ta v nynější podnikatelské soustavě jest úkojem nabízeným a považuje se za zboží) — způsobilé k ukojení všech potřeb (podle sociální situace), *účinně se poptávajících*. Při tom jsou *nabídkou* nejen úkojné prostředky v některém místě již hotové a úplně k spotřebě připravené, nýbrž také ty, které by se mohly za daných poměrů ještě v dohledné době na dané místo dostaviti (buď dalším těžením vytvořiti, nebo odjinud dopravou sjednati nebo při službách osobních novými nebo zvětšenými výkony).

Jest však hned zřetelno, že od množství nabízených úkojných prostředků bude záviseti také *účinná poptávka* a naopak od velikosti poptávky také množství rozmnožitelných nebo odjinud dopravovaných úkojů. Hojnější nabídka tím, že působí tlakem svým na klesání cen, zvětšuje ihned *účinnou poptávku*, která však zase svým vzrůstem brání přílišnému klesání, po případě ceny zase zvyšuje. Opačně opět: hojnější poptávka zvyšováním cen umožňuje rozmnožování nabízených úkojných prostředků, ale možným rozmnožováním tím se ceny poměrně opět zmirňují.

Tak jest působení *účinné poptávky* i *možné nabídky* ve stálém vzájemném vztahu, aniž lze však vždy přesně udati, jak se kvantitativně vztahy ty dovedou v jednotlivých případech navzájem na jisté výši (cenové) vyrovnati nebo shodnouti. Jisté je, že tu nebude možno pro všechny ty vztahy najíti vůbec nijakých jednotných matematických formulí a kdyby takové formule snad byly pro jednotlivé případy možny, jistě byly by velmi složité a bylo by jich pro ohromné množství potřeb i jejich možných úkojů nepřehledné množství.

Ale tím všechny možné příčiny složitosti problému hodnotného a cenového nejsou ani zdaleka vystiženy. Zboží a služby k ukojení lidských potřeb jsou nyní napořád sjednávány procesem podnikatelským (ať soukromými ať veřejnými provozy). Ale z prostředků tím nabývaných neukojují se pouze potřeby těch, kteří samého určitého provozu podnikatelského se účastnili, nýbrž, jak to bylo už vytčeno, zároveň potřeby i jiných lidí, kteří v samém podnikání na hmotné ukojování lidských potřeb namířeném vůbec činni nejsou. Nejsou tedy hodnoty úkojných prostředků odvisly jen od podnikatelských provozních podmínek, nýbrž vůbec od všech sociálních poměrů, které mají jakýkoli vliv na ukojování všech potřeb lidských, tedy také potřeb sociálně uznávaných i vyžadovaných mimo obory činnosti podnikatelské. Zvláště jsou to veřejné moci (říše, stát územní svazky ve státě, obce i jiné třídní nebo zájmové organisace),

kteří vedle podnikatelského provozu — po případě proti němu mocí svou působíce — spolu vytvářejí ceny a zároveň rozhodují o jejich velikosti. Důvody pro to budou dobře pochopitelné, když si o všelikých potřebách uvědomíme, jak společensky bývá o jejich ukojování postaráno.

Prostředky podnikatelsky dodávanými musí totiž býti ukojeny také potřeby těch, kteří při podnikání súčastněni nejsou a přece zastávají společenské funkce všeobecně uznávané a společensky vymáhané. Velmi často taková povolání mívají společenskou přednost i proti vlastnímu podnikatelskému provozu i proti důchodům lidí v podnikání činných a tuto svou společenskou převahu také náležitou vůlí a mocí dovedou prosaditi. Podle toho se musí podnikatelskou činností sehnati tolik úkojných prostředků, aby se mohly náležitě ukryti potřeby všech společensky uznávaných povolání, ať jsou na určitém podnikání pro hmotný úkoj nebo na podnikání vůbec súčastněna čili nic. Různé tyto potřeby, které se společenským ustanovováním z podnikatelských výtlěžků ukojiti musí, jsou asi v tomto pořadí k ukojování určovány a připouštěny *společenskou vůlí*:

1. Důchody těch povolání *netěžebních*, které o ukojování všelikých kolektivních potřeb pečují, ačkoli se hmotného podnikání nesúčastňují buď vůbec, nebo jenom nepřímě s ním se stýkají a na ně jen prostředně působí. Jsou to jak vedoucí tak i podřízené orgány veřejné moci i její všeliká správa (zákonodárná a ústavní mocí, vláda a vládní úřady správní všech oborů a stupňů), zřízení soudní moci, finanční úřady atd., ale v nynějších dobách šly před nimi přede všemi vojsko a všeliké vojenské potřeby. Dále veřejní učitelé všech druhů — (soukromí učitelé a soukromé ústavy učebné mohou býti soukromými podnikateli) —, vědečtí badatelé a umělečtí pracovníci z prostředků veřejných vydržování, personál veřejného zdravotnictví a veterinářství, církevní zřízení a církevní potřeby, pokud jsou uhrážovány z veřejných prostředků, atd.

2. K tomu se poji *povolání podnikatelská nehmotného rázu*, t. zv. povolání liberální: poradci a různí samostatní zprostředkovatelé všelikých jednání a služeb nehmotné povahy, jako právní zástupci a jiní zprostředkovatelé právní ochrany (advokáti, notáři, agenti atd.); lékaři, poskytující své výkony za honorář, sanatoře, lázně a j.; soukromé ústavy vyučovací a vychovatelské; kněží a hierarchie vůbec, pokud jest vydržována soukromými příspěvky věřících příslušníků církví; všeliká divadla a jiné podniky zábavní (panoptika, cirkusy, zápasoviště, kina, artistické produkce atd.); časopisy a periodické projevy tisku, novináři, redaktori a j. [Různá ta povolání uváděna byla také při výkladu podniků.]

3. Všichni, kteří z kteréhokoli společenského důvodu nebo ze společenských zřízení mají nějaký nárok na těžební výsledky (důchody) společenské, jako jsou: poživatelé všelikých umluvených a pravoplatných důchodů, alimentů a podobných tomu podílů; sem patří také kapitalisté, kteří činně se nijakým těžením nezabývají aniž jakou sociální funkci mají a jejichž kapitálů nebylo v podnicích k nabývání úkojů hmotných upotřebeno (na př. majitelé veřejných nebo soukromých částečných dluhopisů s pevným úrokováním, nebo jiní věřitelé žijící z úroků svých kapitálů atd., když kapitálů těch

užito bylo nepodnikatelským způsobem na krytí správních, válečných, kulturních a pod. vydání).

4. Všichni ti, kteří pro jakoukoli tělesnou nebo duševní úhonu nemohou být dostatečně činní nebo činností nenašli (na př. nemocní, stářím sešlí, vadami tělesnými nebo duševními postižení, nezaměstnaní bez své viny nebo zaměstnaní jenom nedostatečně, takže z toho plně uživiti se nemohou, atd.), pokud se uznává, aby sociálně byli vydržováni (buď veřejnou péčí nebo soukromou dobročinností nebo vzájemnou svépomocí těch, kteří jsou dostatečně dosud činní, ale mohou se státí nezpůsobilými).

5. Všichni, kteří při všelikém hmotném podnikání jsou jakkoli těžebně zaměstnaní: tedy podnikatelé se svými zřízeními a dělníky, jakož i majitelé kapitálů (nemovitých či movitých) k podnikání propůjčených (uvěřených), ať už sami jsou v podnicích činní čili nic.

6. Konečně společensky za nutné uznávané rezervy, t. j. různé kapitály, určené pro těžení a potřeby budoucí (jako jsou všeliké úspory, investice, pojištění, rezervy kapitálové a jiná opatření pro budoucí nutné nebo možné potřeby).

*

Pravidelně se v rozborech o hodnotě, a tím také o ceně, zdůrazňují, ba skoro výlučně jen za rozhodné označují přímé podnikatelské vlivy, patrně při samém provozu hmotných úkojů [pod č. 5. uvedeně] a to ještě často po výtece při hmotném podnikání zúženém na výrobu a vedle toho ještě na obchod, dopravu a úvěr.

Nedbá se tedy dosti všech ostatních sociálních vlivů jiných [označených čísly 1 až 4 a 6], zvláště tak rozhodující vůle a moci veřejných kolektivit. A přece jest sociální váha vlivů těch tak silně prakticky při tvoření cen (i hodnot) zřetelná i pořadí jejich zcela nepochybně a nesporně udaným postupem bývá každému nepředpojatému pozorovateli zjevným:

Při každém podnikání pravidelně dříve ještě než je známo, jaký bude jeho úspěch, vybírají se daně a jiné veřejné dávky z čekáných výtěžků, aby se uhrážovala nutná veřejná správa, ochrana státní na venek i uvnitř a všechny jiné veřejné funkce, pokládané společensky za nezbytné.*)

Podobně i honoráře liberálním povoláním a vžilým oblíbám a zvykům přiměřené platy mají pravidlem rozhodnou přednost proti vlastním provozovacím nákladům hmotného podnikatelství. Nesporně i poživatelé důchodů smluvených s podnikateli bývají zákony chráněni ve svých požitcích, ať se daří různým podnikatelům, kteří k podobným dávkám jsou povinni, jakkoli. Také důchody výdělečně nedostatečně činných nebo k výdělku neschopných se nyní uhrážují pravidlem z veřejných prostředků (jako toho dokladem je veřejné chudinství), neb i když jsou odkázány na soukromou dobročinnost, má tato soukromá

*) Při jednotlivém zboží mohou podíly na veřejné důchody určené plně převažovati. To platí zvláště o zboží velikými spotřebními daněmi zatíženém, na př. o lihovinách, o cukru, o petroleji, sirkách atd. Stejně monopolicky zdaňované předměty (tabák, sůl), jichž cena prodejni je několikrát výše stanovena, než co činí vlastní náklady provozní.

výpomoc podle všeobecných mravů a zvyků ráz a často podobnou přednost jako povinné veřejné dávky. V téže řadě jsou povinné příspěvky podnikatelské k sociální péči o dělnictvo a zřízení atd.

Teprve pravidelně za těchto všemi příspěvky a dávkami uplatňují se vlastní provozní náklady jednotlivých určitých odborů hmotného těžení a sice mají mezi nimi nepopíratelnou přednost — (i právní) — důchody kapitálové (úroky z uvěřených sum, které se mohou vymáhati exekučně i velmi přísně, jako je o to postaráno právem obligačním i jeho zdůrazněním v právu směnečném, nebo právem zástavním a pod.) bez ohledu na skutečné výtěžky provozovacích. Mezi kapitálové důchody počítají se i všechny důchody z pozemků (pachtovné, nájemné, atd.). Potom je nutno zapraviti umluvenou mzdu nebo ustanovené služné a jiné předem určené náhrady za práce a služby lidí, kteří v podnicích činní jsou, a teprve co na konec vybude — připadá jako čistý zisk samému podnikateli.

O potřebné úspory a investice může býti také pečováno buď veřejnou mocí a veřejnými dávkami, když se jedná o různá veřejná díla, určená pro budoucnost. Nebo se o ně pečuje soukromě, buď volným rozhodováním nebo určitými úmluvami mezi kapitalisty, podnikateli a jinými lidmi, kteří ze svých důchodů mohou ukládati úspory, nebo když jednotlivci kterýchkoli důchodů svých použijí k různým investicím, nebo když je svěřují ukládacím, pojišťovacím a podobným jiným zajišťujícím podnikům.

Z onoho pořadí různých důchodů, které z podniků soukromých musí a bývají uhražovány, právě čistý podnikatelský zisk sám (kromě běžných úspor) ocitá se až na místě posledním. Hrozí tedy zároveň *dostí možné a nikoli řídké nebezpečí (risiko)*, že na zisk ten často ani dosti nevybyde, ba že se mohou i do podniku vložené podnikatelské kapitály ztenčiti, nebo vůbec ztratiti. Právě tato nejistota podnikatelského zisku bývá dostatečným vysvětlením, proč se pravidlem dostává většího podílu z něho také těm, kteří se nikterak samé podnikatelské organizační funkce nesúčastňují. Akcionáři očekávají a pravidlem i dostávají ze zisku vyšší procento pro své kapitály nežli jiní věřitelé, jelikož je také postihuje dosti značné riziko nedostatečných důchodů neb i samé ztráty kapitálové. [Ale za podobných okolností i věřitelé pochybných dlužníků vyžadují a dostávají vyšší úroky; odtud se také společensky vysvětlují až i úroky lichvářské.]

Jak se sám podnikatelský čistý zisk zase může dělití jednak na zisk více kapitálového původu, jednak na účet organizační funkce při podnikání, nejlépe jest možno doložití z praxe akciových podniků. U akciových společnostech *kapitálová část podnikatelského zisku* jest vyjádřena *dividendou*, kdežto *osobní organizační činnost podnikatelská* jest vystižena *vysokými platy správní rady a vedoucích zřízenců*, jakož i *značnými tantiémami* (také presenčeními markami, dietami a jinými příjmy správní rady a úřednictva).

Že však i pro osobní organizačtorskou část podnikatelského důchodu zhusta jsou rozhodny vlivy kapitálové nebo sociální působení jiného rázu než jest vlastni podnikatelská osobní zdatnost, pro to dokladem bývají tučné sinekury některých správních radů (neb i ředitelů), kteří svých míst nabyli buď jen proto, že měli velký počet

akcií (velkoakcionáři ve správních radách), nebo zase jako sociálně (nepodnikatelským způsobem) vynikající osobnosti. Na př. do správní rady výdělečných podniků přibíráni bývali pro reklamu aristokraté zvučných a lesklých titulů nebo vysocí byrokraté nebo politikové, kterým se podkládají mocné styky a známosti s veřejnou mocí a správou (se správou státní nebo municipální) — nebo jinakým způsobem společensky vynikající a proslulé osoby lákající buď akcionáře nebo zákaznictvo (různé volavky!).

Ale složitost cenového problému vysvitne ještě lépe z obvykle nutného měření hodnot cenami; totiž že téměř všechny ceny jsou vyslovovány, neb aspoň mají snahu se *vyjadřovati hodnotami peněžními*, čili, že moderní ceny jsou skoro naporád nebo chtějí býti cenami peněžitými. Ale *hodnota peněz* jest sama sebou *velmi složitým zjevem společenským*, jak o tom bude nutno v dalších rozbořech promluvit. Tím však všechny ceny, jakož i důchody na nich založené se nadmíru komplikují a nelze o nich také podrobněji promluvit dříve než až se zároveň vyjasní pojem peněz.

Ceny jsou nesporně velmi rozhodujícím, ba hlavním činitelem společenského ukojování lidských potřeb. Od cen závisejí, jak už s dostatečným důrazem bylo vytčeno, všechny důchody kterýchkoli společenských tříd a povolání. Ovšem navzájem také důchody různé společensky určované mají nepochybný a rozhodný vliv na ceny. Ceny rozhodují tedy o důchodech různých veřejných orgánů, jakož i příslušníků z liberálních povolání; jimi podmíněna jest i péče sociální, podíl kapitalistů, výše mzdy a odměny organisátorů všelikých různých činností lidských. Cenami rozhoduje se o výšce jmění, o úsporách ukládaných v jistém společenském celku. Ale zároveň i všechny vytčené důchody, jakož i různé rozdělení jmění a úspor projevuje zpětným svým účinkem velmi znatelné vzájemné působení na ceny. Odtud již jest zřejmý veliký sociální dosah cen, ale i jich složitost.

Rovněž tak, protože všechny ceny jsou nyní peněžité, vysvítá nepochybně ohromný sociální význam peněz a dosah státní moci, která o penězích a cenách rozhoduje buď přímo nebo nepřímou.*)

*) Vysvětliti vznik a velikost cen a jejich vzájemné vztahy je úkolem všeobecně početně neřešitelným. Nelze naléztí všeobecných algebraicky přesných vztahů mezi různými cenami, jelikož jsou ceny výrazem jisté sociální soustavy, která je podrobena stálým proměnám a je zvláštním výsledkem vtrkavosti lidských potřeb a jejich vzájemné nesměrnosti (incommensurability). V té příčině sluší poukázati vedle těchto úvah k dřívějším výkladům v I. dílu k odst. 5. a 6. (str. 42—55).

Přímý důkaz matematickým rozbořem o neřešitelnosti početního problému cenového jest podán ve spisu *Dr. J. Lehr — Dr. M. v. Hechel: „Die Grundbegriffe der Nationalökonomie“*, Leipzig 1901 str. 281—294. Důvody v tom díle uvedené jsou zřejmě pochopitelné každému přesně matematicky myslícímu. Nepřímý důkaz o této neřešitelnosti podal nedávno prof. *Dr. Karel Engliš* ve svém díle „*Peníze*“ (vyd. v Brně 1918) na str. 44—51, ačkoli uvádí v něm matematický rozbor, „kterým náde vsí pochybu dokázáno, že jest zákonem o relativním užtku peněžní jednotky a o vyrovnávání hranitních užtků relativních problem cenový úplně rozřešen“. — Právě naopak se oním matematickým rozbořem dá dokázati neřešitelnost onoho problému!

Englišovy důkazy vycházejí od tak zjednodušených předpokladů (dvou osob, které potřebují pouze dva statky a které celý svůj důchod skonstruují), že se takové jednoduchosti nikde nikdy nevyskytovaly a tím méně mohou se vyskytnouti